

61-21

Бембин Тимофей

ӨДГЭ
ЦАГИН УЛС

Хальмг тег урднь хаана Эрээн харнгу гисн булцгудин негнь бээснь лавта. Харнгу болдгнь — деернь нарн харл уга йовсар биш. Нарн нарад, өдр ирдг болвчн, угатя хальмгин бээдл-жирһлнь гегэрдг уга билэ. Тигэд чигн:

Халаста девлтэ,
Хөңглдг буршмгта,
Кеер хондг,
Кец дерлдг,
Увлин киитнд
Үмсхэр дутж,
Халун ханд,
Харлад шатж...

оньдин дөрвн цагт байн-нойна малын ард дахсн, арһан бархларн, теегэн муулж «хагсуһин хар шилинь» дуудсн йовдг бээсмн.

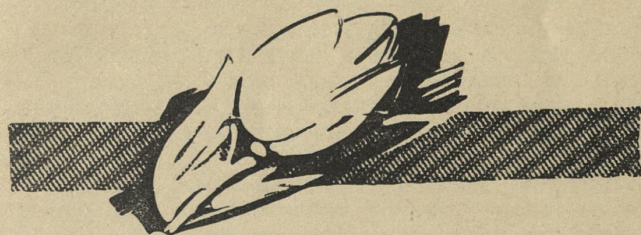
Ода тер тег биш. Эн өриннь байн зөөрэн илдкэд, өдр, жил ир-вэс улм сээхрэд, ясрад, эмтнь болхла мана алдр Төрскнэ олн келн ах-дүүһин өнр бүлд, коммунизм тосхлһна өргн хаалһар уралан йовж йовна. Эднэ байрнь дүүрнг, жирһлнь бээхтэ болв.

Иим сээхн, байрта жирһл бийнь ирсн уга. Энүг советск олн эмтн дээнэ һалвд, күч-көлснэ гүдүд, хортн чидлтэ болжахиг мед-лгэ, көдлмш күнд гиж хооран цухрлго күцэв.

Тигэд, дээнэ жилмүдт залу-зөрмг кевэр ноолдж, терүнэ хөөн күч-көлснэ өөдөн үзмж бэрж, алдр долан жилин зура күцэлһнэ нүүрт йовх теегин үрдин — өдгэ цагин баатрмудин тускар эн дегтрт келгдженэ.

Бембин Тимофей

КЕЛВРМУД

Немшин фашизмэс Төрскөн
харсж ноолдад, эмэн өгсн,
Хальмгин алдр үрн, партизанск
отрядин комиссар Адучин Бад-
мд нерэдженэв.

«БАМБ ЦЕЦГ»

Эн туужиг санмср уга бөөнхэд соңсув. Узбекистанас
Хасгин нутгур эмт болн ачлн зөөдг «Киров» гидг кермд
Арал теңгсэр йовлав.

Теңгс бийнь номһн, зуг дольгань цуцрсар цаһан-ца-
һан пампһр көөсиг, энд-тенд харлсн замгла болн йора-
лас өрггдж өөдөн һарсн элснэ шарлж төөнрсн эргцлө
хамднь далвлзулна.

Терүг һөөхэд зогсж бээтлм, элвг тэвэд һарчкн на-
ста, ут-ут хаалһ эрэтэ пижамта, наснаннь кирцәнэсн
шулун-шудрмг өвгн ирн, нанас: «Шатр нааддвт?»—гиж
сурв.

— Наадй.

— Зуг үнд наадхмн биш.

— Альд?

— Рубкин өөр, деер.

Тигн гихнь, көгшө (цааранднь би терүг тиигж не-
рэдлэв), өргн брезент татад сүүдр кесн-сержннсн сээхн
салькта, шууган уга һазр олсн бээж.

Эвэн олад суулдад, шатрин көвүд бээр-бээрэрнь
тэвтл, мини шин таньлин келсн тоотинь соңсчкад, нам
наадшго ухан нанд орад бээв. Шатрин зүсн-зүүл экл-
цин тускар эклсн кевтән, көгшө, Чигорин Алехинэс
Спасский күртл келэд, ташр кен ямаран шүрүтө-чидлтө-
һинь болн медрлтөһинь темдглсн деерән, гроссмейстер
Бронштейн Давидиг икэр мактв.

Тигн гихнь, мини нөкд сән гидгэр шатрин тууж
меддг болвчн, ик сулар нааддг бээж.

Төр түрүн наадн болн кесг хөөткөн, ман хойраг өөрдүлэд, цааранднь нег-негнэсн салл уга йовдг болвдн.

Асхн шидр. Керм деегэр ирмэгэрнь бээсн керсг түшж зогсад, хоюрн теңсг хээхж бээһэд, би арһул эк-лэд дуултв:

...Киитн булгин уснд
Кириһән унаж суулав...

Намаг дахад көгшә бас гиинэд дуулж бээһэд, давад арвад жил болсн юмн генткн уханднь орсн кевтә, терүнә наста улсд өвөрцәр, шулун-шудрмгар хавтх болһндан һаран дүрәд, хээжәсэн эс олсн бээдләр, каютур гүүж орад, бичкн блокнотта ирн,—мартжв,—гиж кинь дав-хцж келв.

Тигн, блокнотасн хэләж, шатрин көвүд бээр-бээрә-рнь тәвчкәд,—«теңсәр аца зоодгт» — нерәдсн наадн гив.— Ухалтн, ашинь балһснд күрчкәд диглхмн,—гиж шүүгдәд йовсан, ода бәрж авхан медж, байртаһар келв.

Тигхд өвгнә блокнотас, оошг торһна өнгтә, таслгдәд удад болж хагссн бийнь урдк сәәхн бээдлән эс геесн, зө-вәр эләдхн цецг унж ирв.

— Юн цецгв? Альд урһдв?

Тигж сурлһнлам, көгшән чирә хуврәд, маңнаднь гүн-гүн хурнясн цуглрад, хур орх теңгр мет болад, дун-шун угаһар, улан һал болж төгргләд, ики уухнд теңгсн нег захд адһм угаһар суужах нарнас нүдән авл уга хэләв. Би хөрүһинь күләвв, болв өвгн ду һархш.

Эн кемлә, цуг эргнд бәәсн әмтә тоот ки киилдгән зог-саж, теңсг бас гүн уха тунһаж, һазр эргдгнь уурч, цаг-ормдан зогссн болв. Тер хоорнд, сүл толярн усна доль-га гилвкүлж, әмсхл авх хоорнд теңсг ташрлж нарн бултв.

Теңсг, һазр, теңгр угаг цугтнь эврәннь харһугарн, аһу элвг көнжл болж, сө ирж бүркв. Усна уурар серүт-рәд, харһуд юмн эс үзгдсн деер, эврә соньмссарн өвгнә кесг жилмүдин эргд чееждән хадһлад йовсн, мартгдшго йовдлинь сергәсэн медәд, «каютурн одий» гих хоорндм көгшә генктн эклв:

— Эичн «Бамб цецг» гидг нертә, мана Советин Со-юзд һанцхн Ижл-мөрн холин бахлурт урһдг цецг мөн. Энүнә ик-ик оошг торһн цецгснь эврәннь хамтхсдин де-ер өндртж, уухнас хэләхнь, хамтхсаннь ноһан болн цецгиннь оошг хойр нийлж, хурин хөөн һардг «доһлн

әмгн» мет солһнтрна. Иим кө, сәәхн Бамб цецглә дүн-цүлх цецгс Хальмгт нань уга юмн. Тер учрар чигн манд эн цецгч чинртә.

Эн цецгчн, кукн, мини блокнотд, темдгтә дөчн хойр-дгчас авн, һазрт һанцхн гисн, кезәдчн нернь мөнк, халь-мгин баатр үрнд нерәдгдж дүргдсмн. Бидн отрядт хам-дан, андн болсн хортна өмнәс ноолдж йовлавдн.

Терчн болхла эн цецгин нертә билә. «Шачасн һалас әәшго зөргтә, үндән үкх, нег мөсн ухата Бамб цецг бол» — гиж эн нер көвүндән һархднь эәжнь өгсмн.

Өвгн тагчг болв. Мини сонсх дурм улм-улмар өсәд, тууж йир соньн болхинь медсн бийм, өвгиг адһасн угав.

Өвгн тәмкд һал кеһәд ховдггж кииләд, хамр амн хойрарн үүлн өнгтә утаг бүргүләд, сууж одсн нарна ар-дас хэләж бээһәд, келв:

— Э, сәәхнчн төвшүн зуна иим сө билә. Тег, салкн-савр угад мелмлзжәх теңгсн усн кевтә, наһаһад бәәнә.

Эргндән зууһад дууна теөгт, сүүдрлх шовасн нег баран уга, нүцкн Хальмгин теөгт, хортна дунд йовж ноолда кенә гидг амр бишнь ил, болв, отряд зогсдмн биш. Генткн һазр дорас һарсн кевтә, манахс дэврәд, шүрүтә көвәр, шулун гидгәр немшнриг үүмүләд, цокад һарад оддмн.

Бамб цецг, отрядт ирхиннь өмн журналист, кедү дакж бийләнән намаг авч бәәхшт гиж энкр үүрмүдән керлдж, партизан болнав гиж сурсн болхв! Энүнд һан-цхн дуту бәәсмн: зүн һарнь баһлцгарн муһтш болчкад, хатмл,—барун һарасн зөвәр ахрхн бәәсмн.

Тер бийнь Бамб цецг: «Һарарн хортнла дәәлдхм биш, толһагарн-ухаһарн күн тедниг дархгов, маниг-ком-мунистнриг эс ноолдхла, кен фашизмлә ноолдхмб?»,—гиж келсмн.

Эн манд даруны комиссар болв. Шар офицерск киилг шалвр хойрта, өргн ул бүстә, әвтәхн цогцта, кезәдчн бийәснь хөөһдго эврәннь иньг болн багш-Островский Николайин «Болд яһж хатагдсмб» гидг дегтр һартнь, Бамб цецг партизанмудин дуринь болн седкл-ухагинь ээлсмн.

...Тер зуна төвшүн асхн цөн улс дахулсн комиссар нег төр күцәхәр һарв. Төрнь иим бәәсмн: харул һарчасн немшин салдсиг э угаһар кел бәрж, хувцинь селвж өмсәд, терүнә ормд зогсад, тасрхан угаһар машид гүү-

жэсн шоссейн хаалһд мин тэвн, хаалһ деегэр арата төмр хатхачг тараж хайх бээсмн.

Хаалһ икэр харгдг болв чигн, партизанмуд, төрөн күцөһөд харч йовтлнь, генткн цэс гигэд, сөөһин харһнуг өдр кеж, ардаснь хойр ракет хажуднь бээсн харулас өөдөн нисж хайрв.

...Һар бэрлдсн ноолдан эклв. Улм-улмар немэд ирэд бээх хортнлла, атхсн нудрм мет, седкл-ухаһан негдүлсн цөн улс, эмэн эрвллго ноолдв.

Харһу сө. Хаврар асхрад ордг мөндртэ хур кевтэ, хорһлжн сумн асхрад бээнэ. Энд-тенд бууһин дун һарад, сөөни төвшүниг эвдж, теегин цевр аһариг дэрин үнрэр дүүргнэ. Хортнас зөвэр ик һару һарсн болад бээв. «Харһу олзлад, халдад, хэрү һартн, болв суман эрвлтн!» — гиж Бамб цецг закв. Тигж келһһнлэнь, хажуднь гранат хайрв. Комиссар ухаһан гееһэд унв.

...Ухан орна, унтад серсн болна. Босхар седхнь-болж өгхш. Толһань күндрэд, нам эс өвддг һазр уга. Бэрлдэн яһж чилснь, нөкдснь яһснь, харһу сарад яһад ирсэн Бамб цецг медхш.

Болв, учр-утхнь медгдэд бээв. «Күүнд кергтэ, эмэн өгх юм кел уга, хортна һарт бэргдж үкх болжанав», — гисн ухан түрүн орв.

Генткн һарад йовж бээһэд, унжжасн зүн ханцндан пистолет бултулсан санв. Бэрэд хэлэхнь бээнэ. Тернь невж байрлулв. Долан сумн... Зурһань, зурһан хортна, доладгчнь...

Генткн саран хажуд э һарад, эвго келэр күүндж, үүднэ төмр төдг тээлснь комиссарт сонсгдв. Эсэсовцир, шоншишн ут хамрта, хатмл, өндр офицер толһачта орж ирхшв. Солишн улан нүдтэ фашист хавтхдан һаран дүрж алцхлэж зогсад, диилвр делдчксн элмр кевтэ келв: «А, большевик, бос!»

— Большевик босх, чи босад хэлэлч, андн,— гиж зөрж Бамб цецг келн, офицериг хасн, тернь хадгдсн хан хулсн мет, утдан сунав унв. Фашистнр комиссарур гүүлдэд, пистолетинь шүүрлхлэ, Бамб цецг бас нег эсэсовциг «деедин орнд» йовулв. Хортна негнь бууһин хундгар комиссариг һарарнь цокж пистолетинь унһахла, онгдан негнь автомат өрчднь зөрүлв.

— Зерлг ангуд! Кениг ээлһхэр седсмт? Ичрэн барсн һа андн, үзгдл уга одтн!— гиж комиссар хэкрв.

Тиигм цацунь фашистнр, Бамб цецгүр киислдж шүүрлдэд, сурлһа авхар чирэд харв.

— Кембвч, альдасвч, кел,— чамд чигн амр болх, манд чигн сэн. Чи азиат бээнмч, тедничн бидн таасдвдн,— гиж мөшкэч офицер келв.

— Келнэв, зуг һанцхн үг келнэв. Би коммунист, танд өдрэр амрл, сөөһөр нөр эс өгдг партизанск отрядн комиссарв. Нань үг нанас бичэ күлэтн—гинэ.

Комиссарин уурнь күрэд, махмуднь дал-дал гигэд, кинь давхцад, нүднь улм-улмар галвкж, һал болж шатна.

— Альд, кедү партизанмуд бээнэ?

— Хойр зун сай!

— Кедү коммунист бээнэт?

— Хойр зун сай!

Төрүнэс үлү үг фашистнрт зөргтэ комиссар келж өгшго болв, юнгад гихлэ, теднэ ээлһснь, эвлснь эдл болв.

Немшир Бамб цецгиг эмтнд үзүлж, эмт ээлһхэн хээв. Ик баһ угаг цугтнь площадт цуглучкад, чирэднь цуснь хатсн, цокс-цоксар көкрсн хавдрта комиссариг фашистнр авч ирв.

Больчисн чирэтэ майор СС, хаша деер суучкад, цээлжкөһөд хээкрдг эр така мет, үгэн эрэ-эрэ бөлвөлж, эмтнд келв: «Сөөнэ мана зольдад олн партисан уга кеф. Тедн нань ука. Комиссар эн пээнэ. Этнэ ижл, мана өмнэс сөрлснь, бас иим совлн үзхмн. Мана фюрер ээрм Москау авб»— гиж фашист чилэн, Бамб цецгүр хэлэв.

Бамб цецг, шин урһжах бичкн-бичкн моддин деегэр сала-шидмсн үзг-үзгэрнь сарсалһж, тедндэн сүүдр өгсн өндр уласн кевтэ, зогсжана. Һөрдөр хэлэсн хэлэщнь хортнас ээхш, тедниг бэрэд идх дүнгөһөр бээнэ.

Олн эмтнд эн, эврэннь цегөн, үнн седклэн инэмсклж белглснь, кесгиннь нүднд доһлн нульмсн цалд-цалд цальгрв.

Эрв уга уралан зүткж Бамб цецг, олнд,— Үүрмүд... — гиж хээкрснь жиннэд, дүүрэн болж, кесгтнь чанһ-чииргинь болн батинь медүлв. Дэрк, дэрк, һанцхн эн сэн, өр жөөлн келж дассн, цуһар дурлж, нег-негэн күндлдг «Үүрмүд» гисн үг, олн улсд хортна һарт бээхинь агчмд мартулж, байрлулв.

— ...Үүрмүд! — Эднэ келсн үгд үнн уга. Ноха хуцсн э салькар холд сонсгддг зөвтэ. Мана отряд менд, мана Москваг эдн үзж чадхмн биш. Мана олн келн эмтн хор-

тиг хамх цокхнь лавта! Үлдтэ ирсн хортн, үлдэсн үкх!— гиж хээкрлһнлэнь бууһин хундгар гижгэрнь цоксид, Бамб цецг ухаһан гееһэд унв.

...Һанцар суудг му үнртэ, чиигтэ камер, амрл угаһар мөшклһн, зовалһн, хадла эдл бат большевикин негмөсн ухаһинь салвлж чадсмн биш. Кү зовахларн юн ааль эс фашистүр һарһдг болхв, терүг кендэн келхв. Тер зерлг ангуд, Бамб цецгиг күзүнднь дегэ кеж оосрлад, сунһугар көтлж мөшкөчүр авч одад, цокж-цокж, ухан сөгөн угаһар, камертнь хэрү авч ирдмн. Сурлһ авх болһнд, Бамб цецгин хурһдинь, чикинь... ай юуһинь келхв, көөркүг күчр кевэр зовасмн. Нам, зерлг ангуд тигдг уга болх. Болв, комиссар үкх биш, эмд, улм улһнтж хортнла ноолдсмн. Мөшклһнэс эрэ эмтэ ирсн бийнь, ухансерл орхла, теегиннь аһу сээхнинь, баатр көвүд-күүкдиннь зөрмг, эс сүрддгтнь бахтж магтад, «Өндр улан туг», «Тавн уулин белд» гигэд дуулад бээснь, камераснь, хая-хая өрүн-асхнд соңсгдмн.

Сүүлд, Бамб цецгиг, эсесовск полковник мөшксмн. Инэмсклэд, терүгэрн комиссариг аадрулж, бийдэн өөрдүлж үг келүлж авхар сурв: «Ямаран отрядасвч? Альд, юн бээнэ, кедү күмб, коммунист олний?»—гиж.

Дэн уга төвшүн, жирһж бээсн цагт, хажһр, наад бөрсн уршгта үгмүд утхар хоолинь керчснөс дор болж коммунистд медгддг, эн фашистин бийинь болн советск олн эмт дөөглсн үгмүдиг, Бамб цецг, төрүц—«үксэн босж ирвчн» тэвж өгшгонь ил болжана.

Комиссар ду һарл уга, чирмлл уга, шилтж полковникүр хэләһэд зогсад бээв.

— Намаг ю суржахинь чи соңсж бээнч?

— Соңсхла яахмч?

— Тигхлэ кел, эс гиж му болх.

— Үүнэс үлү му болх гиж санж бээхшв.

— Тигж бичэ ухал,— гиж келэд, уурлад, стол цокад, полковник суусн бээрнэсн босад һарв.

Бамб цецг ирвск кевтэ фашистүр һэрэдэд, өрчэрнь барун һарарн цокхла, полковник һараснь шүүрв, болв комиссар ахрхн мүйтш һарарн эсэсовциг элкэрнь чичв. Таш гигэд хасн э һарв, большевикин болд зүркнь буль-глж цокдган уурв.

Көөрк, Островский Николайд басл дурлж, «Күүнд үнтэ гиснь-эмн» гиж келсинь кэзэ чигн давтж, тер үнтэ үгмүдиг цааранднь чинринь өөдлүлж: «Ээмтхэ хойр

дакж нерн угаһар үкхлэ, зөрмг нег дакж баатр кевэр үкдг» гиж келдмн.

Тигэд чигн, комиссар Бамб цецг, баатр кевэр Төрскнөннь, мана олн келн эмтн жирһлтэ бээхин төлэ эмэн өгсмн. Седклин хармар тер темдгтэ дөчн хойрдгч жилэс авн, хальмг күүнд эңкр эн цецгиг зүркндэн шахж хадһлад йовнав. Яһ гинэч—нернь негнлм!..

— Та яһж...—гилһнлэм:

— Бий? Күн алңг болхмн. Тер аңгудин амнас алдрна гидгч күчр йовдл. Ай, юуһинь келхв, терчн онц нег келвр. Хөөннь, хөөбнь,— гиж өвгн үгэн төгсөв.

Сарин гегэнд усн деер олн зүсн өңг һарч солһнтрв. Күүрэн төгсэсн бийнь кесгтэн залхуршсн теңгсин урсхл эрэ дольгалж, зууһад дууһад усан авч йовж бээх үзгүр хэлэлдж тагчг суулдвдн.

**НАРГ.
КЕЛВРМҮД**

	Халх
Нерн	7
Алтга авдр	12
Өдгэ цагин улс	15
Бамб цецг	19
Итклтэ иньгин дурн	26

ОЧЕРКС

Хүврлт	35
Теегин үрн	39
Угта захсч	50
Чик хэрү	53
Олна элч	56
Олд тоомсрта	59

Тимофей Бембеев

ЛЮДИ НАШИХ ДНЕЙ

Редактор *Б. Сангаджиева*. Художник *В. И. Мезенцев*.
Технический редактор *П. П. Ференец*. Корректор *Х. Бадмаева*.

Калмыцкое книжное издательство 1961.

Сдано в набор 25.V-61 г. Подписано в печать 26.VII-61 г.
Авт. л. 2,7. Учет.-изд. л. 2,9. Печ. л. 3,2.
Бумага 84×108¹/₃₂. Бум. л. 1. Заказ № 3511. Тираж 1 500 экз.
Цена 9 коп. K01202.

Краевая типография, г. Ставрополь н/К., ул. Артема, 18.